

К. Корсак

КУДИ ЗВЕРНУТА ЛІБЕРАЛЬНА ІДЕЯ В ОЧАХ УКРАЇНЦІВ – У МИНУЛЕ ЧИ В МАЙБУТНЄ?

У своїй першій спробі створити “політологічну” наукову працю автор віддав перевагу доволі загальним порівнянням доаграрного, аграрного, індустріального й інформаційного суспільств у різноманітних аспектах матеріального, морального та освітнього забезпечення життєдіяльності їх громадян (таблиці 1-3 в [4]).

Основний інформаційний матеріал цієї “першої спроби”, на щастя, не втратив значення, але його у даний момент варто було б розвинути одразу в багатьох напрямках, оскільки за три роки після появи сталися радикальні зміни не лише в Україні, більшість громадян якої відмовилися й надалі залишатися “кучмеками”, але й на всій планеті.

Щоправда, останнє твердження стосується не стільки ментальної трансформації населення Землі, скільки зрушень у тому фундаменті, на якому швидко зростатиме його майбутнє – суспільство знань. Ці “точки зростання” мають форму сотень і тисяч тимчасово прихованих і малопомітних відкриттів у нано- і фемтонауках, подальшу долю яких неспроможні передбачити навіть їх автори. І справді, як зробити прогноз щодо медичного й іншого застосування нещодавно відкритого грандіозного за можливостями поля молекулярно-біологічних процесів, у які залучені 96% ДНК-матеріалу людини й інших розвинених істот [6], що ще зовсім недавно авторитетно проголошувалися нікому не потрібним “генетичним шумом” [3, с. 203]?

Набагато легше коментувати подію, яка мала статися ще на початку 90-х років уже минулого століття, але дією керівників світової нафтогазової мафії була затримана аж до 29 червня 2005 року – підписання угоди про об’єднання фінансових та інтелектуальних ресурсів групи країн на чолі з Францією для створення прототипу потужного промислового термоядерного реактора. Дуже промовистий, хоч і випадковий, збіг у часі цього поворотного моменту в еволюції людства з такою “дрібничкою”, як стрибок ціни за барель світлої нафти вище позначки “60 доларів США” на торгах 28 червня 2005 року.

Побудова подібних реакторів була необхідна вже давно, оскільки рекетирська тактика основних світових виробників нафти з середини 90-х років відчутно гальмувала економічне зростання практично всієї світової економіки, провокуючи соціальну напругу, оскільки навіть мале підвищення цін на нафтопродукти обов’язково відгукувалося значно вищим подорожчанням усього – від хліба до видовищ.

Легкість прогнозу наслідків появи першого інтернаціонального термоядерного реактора (ІТЕРа) полягає в тому, що пізніше будуть побудовані сотні подібних до нього “національних” ТЕРів. Ці вибухо- і екобезпечні фабрики дуже дешевого і висококонцентрованого тепла назавжди ліквідують брак електричної і хімічної енергії – наявної в океанах кількості “пального” для ТЕРів вистачить щонайменше на 100 мільйонів років навіть тоді, коли енергетичні потреби людства перевищать сучасні в сотні разів.

Та проголошена у нашому заголовку ціль даної статті орієнтована все ж не на аналіз ролі і перспектив нано- і фемтотехнологій, а на соціолого-політичне дослідження позірної локальної проблеми: чи може Україна обрати ліберальну ідею за той пасіонарний дороговказ, що об’єднає її громадян задля “прискореного позитивного розвитку”?

Пасіонарні ідеї та емоційне сприйняття. Безсумнівно, прогрес людства визначався і буде визначатися технологічними проривами, як це сталося після винайдення землеробства, парової машини чи електричного генератора, як це буде після поширення нано- і фемтотехнологій (згаданий ІТЕР – перша ластівка саме фемтотехнологій).

Але й винаходи привабливих і пасіонарних (пристрасних) ідей спроможні на певний час істотно збурити соціальне життя дуже великих груп людей, а в унікальних випадках – багатьох країн. До групи подібних ідей ми відносимо ідеї християнства чи інших світових релігій, “Комуністичний маніфест” та припущення про автоматичну появу раю на землі у разі перетворення пролетаріату в суспільного гегемона. Нещодавно на Заході відомі представники кількох гуманітарних і суспільних наук склали своєрідний рейтинговий перелік тих друкованих творів, що мали найбільш руйнівні наслідки в останні сто років. Безсумнівний “чорний лідер” цього переліку – саме “Маніфест”, що випереджає таких конкурентів, як “Майн Кампф” Гітлера, “Червону книжечку” з висловлюваннями Мао, та, що досить дивно, відомий в Україні твір провідного американського педагога Джона Д’юї “Демократія і освіта” [2].

З тисяч різноманітних ідей і десятків вчень далеко не всі мають шанси на “оволодіння масами” і на перетворення в серйозну суспільну силу. Необхідне поєднання багатьох соціальних та економічних передумов для реалізації потенційних можливостей ідей і вчень. З одного боку, для цього має сформуватися група цілковито захоплених перспективою і привабливістю нової теорії група осіб (проповідників чи просто лідерів), з іншого – семантична форма відтворення центральних положень та ідей цього вчення має бути зручною для трансляції від проповідника до майбутніх adeptів за прийнятний час, а голов-

не – легкою для сприймання. Приклади того, як саме спрацьовують вказані принципи успішного поширення того чи іншого вчення, добре відомі читачам статті, а тому ми їх не акцентуватимемо.

Та є й інші та більш приховані обставини, які необхідно врахувати тим, хто ставить собі за мету віднаходження і згуртування прихильників власних поглядів. Важливо вказати: їх годі шукати в підручниках для партійних функціонерів і агітаторів, подібних до книги Малкіна і Сучкова [7]. Йдеться про те, що діяльність людського мозку відбувається за досить однозначними і жорсткими законами, які відомі сучасним науковцям лише частково, хоч за останні 20-30 років прогрес у цій сфері просто вражає.

Абсолютна більшість цих законів має не доісторичне антропогенне походження, а значно віддаленіше у часі видово-біологічне. Їх фундамент сформувався за десятки мільйонів років розвитку ссавців і моделювався невблаганним тиском конкуренції з іншими видами за одні й ті ж природні ресурси. Рамки статті виключають перелік й аналіз уже відомих законів ментальної діяльності людини і примушують обмежитися лише окремими важливими прикладами.

Один з них стосується співвідношення логічної і афективної (емоційної) складових мозкової активності. В абсолютній більшості публікацій з філософії, психології і педагогіки під час оцінювання цих двох складових вищий ранг отримує логічна складова, яка – не будемо цитувати словники, енциклопедії і підручники – вважається, з одного боку, суто людською і непригаманною представникам інших біологічних видів ризою, з іншого – основою інтелекту (розуму) *Homo sapiens*. Більш якісними і правильними вважаються рішення і дії, які людина приймає не одразу ж, а після тривалого і якомога більш об'єктивного аналізу всіх вступних даних проблеми і пошуків на цій основі найбільш ефективного шляху до бажаної мети.

Натомість імпульсивні і негайні вчинки внаслідок реакції на природні чи антропні чинники вважаються “неінтелектуальними”, невідповідними до аномально високих ментальних здібностей і спроможностей людини. Люди, чії індивідуальні особливості зумовлюють перевагу емоційної складової мозкової діяльності над логічною, прихильниками згаданих вище поглядів на дві складові роботи мозку не включаються в розряд “інтелектуалів”.

Тим часом, як доводять новітні наукові відкриття і більш глибокий аналіз ментальних процесів, робота людського мозку відрізняється глибокою комплексністю, а її визначальні риси значною мірою залежать від віку особи й того стану, в якому в даний момент перебуває і мозок, і весь організм людини. Все більше доказів того, що впро-

довж її життя мозок не розвивається лінійно і рівномірно, з постійною швидкістю нарощуючи свої спроможності до всіх видів діяльності. Насправді він кілька разів зазнає дуже глибоких і досить коротких у часі перебудов, що змінюють його характеристики так, наче людина отримує мозок іншої особи, в якому зберігається, щоправда, частина первинної інформації і вражень, але цей “новий” мозок інакше реагує на ті ж зовнішні чинники, ніж “попередній”. Наприклад, системи навчання і виховання всіх країн світу найбільше “страждають” від того, що на ранній підлітковий вік припадає різке глибока перебудова чотирьох п’ятих всього об’єму людського мозку. Під час самої перебудови в певних аспектах мозок частково дисфункціональний [11], а педагоги та оточення не в змозі відмовитися від гіпотези про рівномірність розвитку особистості учнів і роблять багато помилок, пояснюючи свою необізнаність так званою “підлітковою кризою”.

Процес мислення не може відбуватися на “чисто логічній” основі за участю однієї півкулі мозку. Завжди і без жодних винятків у нормальній людині обов’язково відбувається емоційна оцінка будь-яких відчуттів – сигналів, що приходять від мільйонів складових частин наших органів чуттів. Миттєвість цієї оцінки на основі успадкованих генетичних реакцій і порівняння наявного з уже набутих індивідуальним досвідом і дає шанс людині на виживання – у житті не лише первісних, але й сучасних людей досить часто трапляються ситуації, коли відповідь на зовнішнє збудження має бути саме негайною. Ті підвиди чи види наших біологічних попередників, які у загрозовій ситуації міркували логічно й намагалися шляхом перебору і порівняння варіантів дій обрати найкращий, давно зникли з поверхні Землі, не полишивши помітного сліду.

Афекти і емоції необхідні не лише для прискорення роботи мозку і прийняття рішення за рятівний мінімальний інтервал часу – на їх основі фіксація відчуттів та інформації про докілья відбувається так міцно, що людина пам’ятає про них усе життя. Проповідник, агітатор чи вчитель, бажаючи досягти максимального виховного і навчального впливу на слухача, повинен не просто намагатися надавати йому інформацію якомога більшою кількістю каналів сприйняття (зоровим, слуховим, тактильним тощо), а й досягти фіксації її емоційною, а не нейтральною пам’яттю. Емоційний запис відбувається один раз і назавжди, не зникаючи і мало ослаблюючись у подальшому. Звернення до цього запису можливе у будь-який момент, а відтворення безпомилкове і досить повне. Як довели етологи (К. Лоренц, Н. Тінберген та інші), більшість реакцій людей на живі істоти мають саме емоційне тло, а на неживі предмети чи якісь неістотні фактори – нейтральне. На високому емоційному

рівні фіксується інформація про першу зустріч з іншою людиною, про несправедливі образи, звинувачення тощо. Здійснену стосовно іншої людини емоційну помилку неможливо ліквідувати і стерти з її пам'яті. Подібні помилки краще просто ніколи не робити.

Зовсім інакше приймається і записується нейтральна та неістотна інформація. Для більшості людей дати, числа, іноземні слова, імена і прізвища фіксуються у мозку поверхово, а ймовірність їх відтворення на диво швидко зменшується з часом. Вважають, що з певним наближенням закон цього зменшення визначається "кривою забування Еббінгауза", коли здатність до відтворення спершу зменшується досить швидко, а пізніше – все повільніше (експоненціальна функція у математиці). Зі сказаного випливає дуже багато висновків для педагогічних працівників, але й політики та пропагандисти можуть краще планувати свої дії й легше досягати бажаного, якщо ознайомляться з сучасними теоріями мозкової діяльності та вміло використовуватимуть їх.

Глибина й повнота сприйняття та результати осмислення інформації залежать від безлічі чинників, частину яких ми вказали вище. Політик чи вчитель не зможуть досягти бажаного, якщо в їхніх висловлюваннях буде надто високий відсоток слів і понять, які будуть новими чи "хибно знайомими" для слухачів. Почуте і непояснене нове слово примушує мозок слухача виконувати дії з його співставлення з багатьма іншими словами для дешифровки і виявлення його найбільш імовірного значення. Це вимагає якогось часу, тому інші слова, які припадуть на нього, будуть частково втрачені в інформаційному сенсі. "Хибно знайоме" слово, сенс якого має однакове звучання, але різне значення для лектора і слухача, очевидно, може призвести до неправильного сприйняття не лише його, а й усієї фрази.

Пасіонарні ідеї і захоплюючі вчення можуть завоювати великі маси лише тоді, коли під час їх висловлювання на публіку цілком зрозумілими і досить звичними для неї словами гранично активізуються емоції слухачів і запам'ятовування відбувається глибоко і назавжди.

Спробуємо застосувати сказане до поняття "лібералізм", порівнюючи його з іншими ключовими для політичної і суспільної діяльності термінами "демократія" і "націоналізм". Не будемо аналізувати стан і напрями їх досліджень філософами України, обмежившись лише одним зауваженням: вони переважно стосуються не останніх подій, а поглядів класиків і науковців минулого періоду ([5] та ін.). Звернімо увагу на специфічні аспекти сприйняття цих понять на наших теренах.

Абсолютна більшість електорату України набиралася грамоти і наукових знань ще у радянській системі освіти, чи в тій, яка існувала у 90-х роках і мало чим відрізнялася від попередниці (відомо, що час-

то використовувалися видані в СРСР підручники та інший інформаційний матеріал). Слово “демократія” фігурувало в них дуже часто і виключно в позитивному сенсі, “націоналізм” – значно рідше і переважно в негативному звучанні, якщо він стосувався Радянської України та її громадян (доволі “позитивними” могли бути лише націоналісти з бідних країн Африки чи Азії).

У ще гіршому становищі опинилося слово “лібералізм” – воно і звучало у вухах абсолютної більшості учнів і студентів у сотні разів рідше, як “демократія”, і мало при цьому негативний сенс чи відтінок. Лише незначна частина студентів, які навчалися на філософських, історичних чи ще кількох факультетах, знайомила з походженням і розвитком різних вчень досить детально для того, щоб більш справедливо оцінювати поняття “лібералізм”, сприймати його в позитивному сенсі і належним чином використовувати його.

Зі сказаного ми можемо зробити лише невтішний для прихильників ліберальної ідеї висновок: поширення подібних поглядів в Україні відбуватиметься легко у тому разі, якщо використовувати при цьому слова “демократія” і “націоналізм”, а не “лібералізм”. Змінити ситуацію на краще складно, оскільки доведеться змінити погляди на значення слова “лібералізм” більшої частини електорату України, включаючи його найбільш консервативну і негативно-упереджену частину, якими є і залишаться пенсіонери. В принципі, це можливо, але після витрат часу і значних коштів, адже необхідно викоринити негативний стереотип сприйняття слова “лібералізм” і замінити на позитивний, зробивши його гранично емоційно приємним для більшості населення України.

Про скерованість поняття “лібералізм”. З поняттям “лібералізм” в українському соціумі пов’язані певні хибні уявлення та упередження, які лише посилюють вже вказані перешкоди до його легкого і швидкого поширення. З підручників і словників громадяни України набули переконання: лібералізм є віддаленими у часі політичними поглядами, які відстоювала європейська буржуазія в період її тривалого і запеклого протистояння з абсолютизмом [1; 8; 10].

Якщо гасла “свобода”, “рівність” і “справедливість” майже усіма сприймаються позитивно, то вимога буржуазних лібералів вважати гроші мало не божеством, а право на нічим не обмежену власність – фундаментальною основою організації соціуму, на жаль, не мають всенародної підтримки в Україні.

Це легко пояснити, якщо пригадати особливості природних умов території України, кількість і силу збройних нападів на мешканців, їх постійно низький рівень життя і складність життєзабезпечення. Фізи-

чне виживання у цьому разі залежало від згуртованості не стільки всього народу, скільки обмежених за чисельністю груп, в яких впродовж тисяч років перебували покоління аборигенів України [9]. Народ вижив тому, що створив і дотримувався певних правил, норм моралі та індивідуальної діяльності.

У фольклорі ми знаходимо найбільш концентроване і чітке формулювання цих правил: правильними діями вважається праця на забезпечення своєї родини і безпеку села, неправильними: намагання привласнити собі якомога більше і накопичити значний капітал чи іншу власність. В умовах близької до межі виживання кількості ресурсів акумуляція їх в одних руках може відбутися лише коштом небезпечного знедолення більшої частини громади. Тому стійкість будь-якого аграрного соціуму в несприятливих природних умовах – в Китаї, Індії чи Україні – можлива лише за умови введення заборони на існування того, що ми розуміємо під словом “буржуазія”.

На наш погляд, етнопсихологія українців відзначається виразними проявами егалітаризму, її без істотних змін не можна вважати сприятливою для сприйняття і введення у поточну життєдіяльність ліберальних тверджень про доцільність створення у суспільстві значного прошарку населення, метою якого є накопичення грошей. Осіб, які закликають до цього, сприймають не як провісників майбутнього, а як провідників у минуле, у пізніє європейське середньовіччя.

Якщо забути про гасла і об’єктивно оцінити соціальні результати років незалежності, то найбільш помітною їх частиною виявиться поява в Україні двох-трьох мільярдерів і приблизно двох тисяч мільйонерів. Ідіотизм подібного досягнення стає гранично очевидним, якщо пригадати та усвідомити факт реального зниження рівня життя і діяльнісних спроможностей абсолютної більшості всього населення – від хлібороба у рядовому селі до академіка Національної академії наук України. Наші багатії стали не менеджерами-локомотивами розвитку економіки і держави, а недефективними паразитами як загалом, так і в найменших дрібницях: вони ніколи не придбають українські вироби, а випнуться зі шкіри заради іноземних, постійно збагачуючи цим не лише розвинені країни, а й Туреччину, Єгипет чи Арабські Емірати.

Зрозуміло, що в подібних умовах надто спрощені й відверті заклики прихильників ліберальних поглядів до повної приватизації народного статку, формування багатого середнього класу, цілковитого захисту приватної власності будь-якого обсягу і походження сприймаються більшістю громадян України як варіант свідомого чи несвідомого обману, пропозиція рухатися не в майбутнє, а в часи “дикого Заходу” й первинного накопичення капіталу. Відмова Л. Кучми та

його “команди” від руху в майбутнє цивілізованими шляхами зі стадії соціалізму, подібно до того, як йому пропонували у Празі, швидко привела його в минуле і до появи рідного “дикого Сходу”, з яким сучасні й майбутні керівники України ще матимуть багато клопоту.

Що ж можна порадити прихильникам ліберальних поглядів для подальших дій? Складність ситуації і моральна досконалість привабливих для них цілей приводять до того, що перелік одних лише пропозицій виявиться довшим від усього тексту даної статті, оскільки вони охоплюватимуть зміни в діяльності не лише політичних лідерів, а й усього населення і більшості суспільних систем (насамперед – освіти і ЗМІ). Лейтмотивом цих пропозицій має стати не гасло індивідуального фінансового збагачення, притаманне “старому лібералізму”, а усвідомлене прагнення до високого професіоналізму і духовності, любові до України, помірності в матеріальних запитах і толерантності в ставленні до “інших”. Будемо вважати ці риси ознаками “нового лібералізму” і запропонуємо надалі вважати для себе та інших взірцем не приклад США, які, як легко довести, продовжують жити і діяти аналогічно до того, як вони діяли в час воєн з Мексикою чи “первинного накопичення капіталу”, а Норвегії, Фінляндії чи Данії.

Акцентоване поширення в Україні інформації про засади життєдіяльності населення цих країн, його моральні й економічні погляди, причини поваги до “нового лібералізму” лишає шанси на те, що партія “Ліберальна Україна” чи інша політична сила подібного ґатунку знайде масову і свідому підтримку, отримає багато активних працівників і зможе суто ліберальним шляхом повести нас у суспільство знань, а не в початкову стадію індустріального капіталізму.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с. 2. Д’юї Джон. Демократія і освіта. — Львів: Літопис, 2003. – 294 с. 3. Кордюм В.А. Биологическая опасность — критический порог // Практична філософія. – 2001. – №2(3). – С. 197-210. 4. Корсак К.В. Суспільство і освіта – тенденції коеволюції у ХХІ столітті // Сучасна українська політика: Політика і політологи про неї. Випуск 3. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. – С. 189-201. 5. Кравченко О.М. Ліберальний діалог: можливості та обмеження // Практична філософія. – 2001. – №3. – С. 243-253. 6. Маттик Д. Тайны программирования сложных организмов // В мире науки. – 2005. – №1. – С. 28-35. 7. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий и партийного строительства. – 4-е изд., расш. и дополн. – М.: SPSL – “Русская панорама”, 2003. – 480 с. 8. Словник іншомовних слів / Ук-

лад.: С.М. Морозов, В.Л. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с. **9.** Трипільські поселення-гіганти. Матер. міжн. конфер. – К.: “КОРВІН ПРЕСС”, 2003. – 283 с. **10.** Философский энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА-М, 2004. – 576 с. **11.** McCrone J. Rebels with a cause // New Scientist. – 22 January 2000. – P. 22-27.

Є. Григор'єв

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Розглядаючи більш ніж десятилітній розвиток України як незалежної держави, можна констатувати докорінну зміну шляхів соціально-економічного та політичного розвитку. В економічному розвитку відбулися кардинальні зміни, які стосуються переходу до ринкової економіки. Основою зазначених змін були визнання рівності усіх форм власності, легалізація такої форми власності, як приватна, та проведення роздержавлення значного прошарку народного господарства, тобто приватизації.

Відбулося визнання підприємництва як провідного економічного та соціально-політичного чинника.

Так, статтею 42 Конституції України встановлено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1].

Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [2].

Однією зі специфічних категорій українського підприємництва є мале підприємництво.

Відповідно до статті 1 Закону України “Про державну підтримку малого підприємництва” суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані у встановленому Законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності;
- юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного валового доходу не перевищує 500000 євро [3].